

Powstanie Wielkopolskie

<https://pw.ipn.gov.pl/pwi/form/r72182021,NOGAJ-Stanislaw.html>
18.04.2024, 12:27

NOGAJ Stanisław

Osoba

NOGAJ Stanisław

Urodzony

1897

Zmarł

1971

Opis

działacz niepodległościowy, dziennikarz, powstaniec wielkopolski i śląski, por. WP. Ur. 8 XI w Poznaniu w rodzinie woźnicy Jana i Rozalii z Chwiałkowskich. Uczestnik strajku szkolnego 1906 r. W 1912 r. należał do bojówki wojskowo-wywiadowczej podporządkowanej Janowi Kąkolewskiemu. W VI 1913 r. wchodził ze swoim zastępem w skład hufca skautów „Piaś”.

Po wybuchu I wojny światowej nosząc pseudonim „Piłat” należał do dziesiątki bojowej „Sęp”, przygotowując się do działań dywersyjnych. 8 V 1915 r. członkowie tej bojówki na czele z N. utworzyli Klub Sportowy „Unia”, prowadząc działalność jawną i konspiracyjną. W VIII 1916 r. powołany do wojska niem., do oddziału saperów

na Wildzie, z którego zdezerterował. Na Wielkanoc 1917 r. N. przeprowadził akcję propagandową, rozlepiając odezwę księcia Mikołaja Mikołajewicza „Do narodu polskiego”.

W V 1918 r. został aresztowany. Przy pomocy członków „Unii” uciekł z więzienia i podporządkował się ze swoją bojówką POWZP. Według nie potwierdzonych informacji był zastępcą ppor. M. Andrzejewskiego - komendanta POWZP. W k. IX ponownie aresztowany i osadzony w Grolmanie. 12 XI 1918 r. na czele swojej bojówki zajął baraki będące magazynami za Bramą Kaliską, w nast. dniu brał udział w tzw. zamachu na ratusz.

Nie uznawał kierownictwa wydziału bezpieczeństwa NRL. Należał do grona najb. radykalnych niepodległościowców, należąc do oddziału wykonawczo-wywiadowczego. Niezwykle aktywny w pierwszych dniach powstania uczestnicząc ze swoją kompanią w: wieczorem 27 XII akcji przed Prezydium Policji, zajęciu gmachu muzeum - odtąd siedziba jego kompanii, opanowaniu sztabu 20 Brygady na ul. Skarbowej, aresztowaniu w Komendzie Gen. V KA dowództwa oraz władz administracyjnych rejencji i prowincji. 28 XII nie uznał zwierzchnictwa por. J. Maciaszka, jako komendanta miasta. N. usamodzielniał się przestając słuchać rozkazów J. Kalinowskiego, a za swoją siedzibę obrał sztab 20 Pułku Artylerii Polowej przy ob. ul. Solnej. Doprowadził do ponownego aresztowania Blankertza.

Podporządkował się ppor. M. Paluchowi i uczestniczył w akcji na Ławicę 5/6 I 1919 r. 8 I znalazł się ze swoją kompanią w składzie organizowanej przez M. Palucha gry skierowanej na front północny. W Gnieźnie, gdzie przygotowano oddziały powstańców do akcji na Szubin, został pomocnikiem kpt. Jana Tomaszewskiego, dowódcy batalionu

poznańskiego. Dzięki jego wspomnieniom (bardzo osobistym) znamy atmosferę tych dni w Gnieźnie. Walczył pod Szubinem (11 I), Kcynią i Szamocinem, a nast. na odcinku Paterek-Ludwikowo.

18 II 1919 r. przebywał w P. na pogrzebie swojego podwładnego Edmunda Mikołajczaka. 21 II został aresztowany za bolszewizm. Sąd wojskowy skazał N. na 4 mies. więzienia, zawieszając wykonanie kary na czas wojny. Na wieść o tym podwładni Nogaja opuścili pozycje na froncie podążając mimo przeszkód do P. Wskutek interwencji polityków N. został zwolniony, a dezertorów skoszarowano w Forcie VI na Golęcinie.

W IV 1919 r. z żołnierzy o tendencjach buntowniczych, oczekujących na sąd wojenny, utworzono tzw. Poznański Batalion Śmierci, w którym N. został dowódcą kompanii szturmowej. Do VI 1919 walczył na Froncie Litewsko-Białoruskim. Krótco leczył się w Warszawie i Poznaniu. W okresie VI 1919-XI 1920 był oficerem (por.) II Oddz. SG WP, kierując jako por. Stefan Wolski ekspozyturą w Praszce, organizując oddziały konspiracyjne w powiecie kluczborskim, lublinieckim i oleskim.

W VII 1919 r. aresztowany przez Niemców w Kluczborku. Skazany przez niem. sąd w Opolu na 15 lat, na mocy amnestii zwolniony 1 XI. Brał udział w akcji plebiscytowej na Śląsku, także na Warmii i Mazurach. W poł. VIII 1920 r. ranny i leczony w szpitalu w Działdowie. Po III powstaniu śląskim założył w Poznaniu Zw. Pol. Młodzieży Socjalistycznej.

W XI 1921 r. zwolniony z wojska. Do tej pory nie udało się wyjaśnić okoliczności i dat jego oficerskich awansów; w armii niem. był szeregowcem. Nast. przeniósł się na Śląsk

pracując w redakcji „Polonii”, „Kuriera Wieczornego” i „7 groszy”, gdzie opisał swoją działalność na Górnym Śląsku. Wydał broszury: Bitwa pod Szubinem, Banda Hanysa Stolarza (1933), Bosogarda (1934). W 1937 opublikował zbiór reportaży Za drutami i kratami III Rzeszy, będący opisem życia w obozie hitl. w Lichtenbergu. Założył w Katowicach Towarzystwo Powstańców Wielkopolskich.

We IX 1939 r. był dowódcą 3 kp. Robotniczych Batalionów Obrony Stolicy. Po kapitulacji Warszawy wrócił na Śląsk, ukrywając się założył organizację „Odrodzenie”. 9 III 1940 r. aresztowany przez gestapo, osadzony w Gusen, nast. w Mathausen-Gusen, gdzie pracował w kancelarii obozowej oraz organizował (trener) rozgrywki piłki nożnej. Po wojnie pracował w redakcjach katowickich. Autor wspomnień obozowych Gusen; pamiętnik dziennikarza (Katowice 1945-1946), również obszernych relacji o pracy niepodległościowej w Poznaniu. W Katowicach mieszkał z rodziną przy ul. M. Skłodowskiej 7 m. 2. Aktywnie działał w ZBoWiD, napisał obszerne wspomnienia.

Zmarł 27 I 1971 r. w Katowicach. Spoczął na cmentarzu przy ul. Francuskiej. Odznaczony m.in. Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Gwiazdą Górnośląską, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Bibliografia

J. Karwat, Nogaj Stanisław (1897-1971), (w:) J. Karwat, Ziemia Gnieźnińska w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919. Wybrane aspekty z perspektywy 100 lat, red. G. Musidlak, Gniezno 2018, s. 240-242.

Autor wpisu

Janusz Karwat